

Na de *blues*, een nieuwe *swing*?

Stakingsgolven, vakbondsgroei en het ACV

Kurt Vandaele

In het begin van de eenentwintigste eeuw stellen mondialisering, europeanisering en deïndustrialisatie onmiskenbaar grenzen aan de syndicale vrijheidsgraad. Zozeer zelfs dat volgens sommigen vakbonden, net als dinosaurussen, zullen uitsterven. Deze pessimistische stemmen beschouwen de vakbeweging nog louter als een modernistisch relict van de industriële revolutie, nauwelijks in staat om een antwoord te bieden op de nieuwe uitdagingen die het kapitalisme vandaag in het leven roept.

Het getuigt van een manicheïstische inkleuring: alle dynamiek wordt toegekend aan het kapitalisme en vakbonden worden louter bekeken als een statisch anachronisme. In dit artikel wordt deze inkleuring bijgesteld. Vakbonden zijn immers reflexieve organisaties: ze kunnen leren, zich heroriënteren en zich bijgevolg aanpassen aan nieuwe uitdagingen.⁽¹⁾

Zowel vroeger als nu is de vakbeweging op vele domeinen actief. Niet alleen onderhandelt ze over de loon- en arbeidsvoorwaarden van de werknemers in de bedrijven, maar ze ijvert bijvoorbeeld ook voor de belangen van werklozen, (brug)gepensioneerden en zieken in de samenleving. Voor dit alles wendt ze haar politieke invloed aan. De vakbeweging kan daarom niet alleen beschouwd worden als een aanbieder van arbeid, maar ook als een sociale beweging en politieke belangengroep. Dit artikel wil echter de vakbeweging bekijken vanuit een ander, veeleer abstract perspectief. Een vakbond kan namelijk ook opgevat worden als een onderneming die zich toespitst op het werven van zoveel mogelijk leden door het aanbieden van zijn diensten.⁽²⁾ Het staat buiten kijf dat een vakbond niet dezelfde doelen nastreeft als een onderneming, maar net zoals elk bedrijf kan een vakbond niet zomaar eindeloos diensten

aanbieden zonder acht te slaan op de kosten die deze met zich meebrengen. En net zoals iedere onderneming beschikt een vakbond maar over een beperkt aantal middelen voor de uitbreiding van zijn dienstenaanbod. Een en ander moet dus efficiënt gebeuren. Het dienstenaanbod is afhankelijk van de inkomsten, die voornamelijk bestaan uit ledenbijdragen, en van de kosten van organisatie en administratie. Vanuit dit perspectief kan een aantal recente wijzigingen in de organisatorische structuur van het ACV geanalyseerd en beter begrepen worden.

'FINANCIEEL' PROBLEEM: LAGERE INKOMSTEN EN HOGERE KOSTEN

In 2003 tellen de christelijke bonden 1.514.618 leden. Dat zijn er bijna zeven keer meer dan in 1945, toen er 225.230 ACV-leden waren.

Kurt Vandaele (1975), graduaat in de toegepaste informatica en doctor in de politieke wetenschappen, is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent.

Hoewel deze cijfers rekening houden met de 'correctiecoëfficiënt'⁽³⁾, blijft de vaststelling overeind: net zoals de socialistische en de liberale confederaties kenden de christelijke vakbonden nog nooit zoveel leden als vandaag. Afgaand op het ledencijfer lijkt het ACV dus weinig problemen te kennen. Maar schijn bedriegt. Als zijn ledensamenstelling wordt doorgelicht, verandert het positieve beeld. In 2003 zijn meer dan een half miljoen ACV-leden werkloos of niet actief op de arbeidsmarkt. Dat is meer dan één derde van het ACV-ledenbestand. Omdat de werkloze en niet-actieve leden, zoals (brug) gepensioneerden, een verminderde bijdrage betalen, betekent dit dus lagere inkomsten voor het ACV. Tenzij een toename van het aantal actieve leden op de arbeidsmarkt of bijdrageverhogingen dit kunnen compenseren. Tegelijk legitimeert dit aanzienlijke aandeel aan werkloze en niet-actieve leden de verdere inbreng van de vakbeweging in de welvaartsstaat. Hoewel er enige vakbondsdruk voor nodig was, heeft ook de federale regering dit (gedeeltelijk) begrepen. Op de 'superministerraad' van Raversijde (maart 2004) besliste ze immers dat de welvaartsvastheid van de vervangingsinkomens structureel wordt vastgelegd. Vanaf 2007 kunnen de sociale partners de coëfficiënt bepalen die deze welvaartsvastheid moet waarborgen.

Zoals elke confederatie heeft het ACV niet alleen af te rekenen met lagere inkomsten, maar ook met hogere kosten. De versnelling in de deïndustrialisatie of de verschuiving van de industriële sector naar de nieuwe sectoren in de diensteneconomie betekent dat steeds meer werknemers aan de slag zijn in kleine ondernemingen. Maar de industriële sector

verandert zelf ook. Omdat in het kleinbedrijf de loonkosten lager zijn en de arbeidsvoorwaarden zwakker, maar soms ook omdat de vakbond er afwezig is, concentreren bedrijven in de secundaire sector zich steeds meer op hun kerntaken. Door de tendens naar uitbesteding, onderaanneming en flexibilisering via *franchising* verschuift dus ook de tewerkstelling in de secundaire sector van grote naar kleine ondernemingen. Deze evolutie en de dominantie van de diensteneconomie met haar vele kleine bedrijven scheppen problemen voor de vakbonden. De dienstverlening verloopt nu eenmaal makkelijker en goedkoper als de leden werken in een klein aantal bedrijven met een groot aantal aangeslotenen in elk ervan, dan als zij verdeeld zijn over vele kleine ondernemingen. Deze groeiende dominantie van het kleinbedrijf betekent het

inzetten van meer vakbondspersoneel voor een zelfde aantal leden. Netwerksyndicalisme kan hier een oplossing bieden, maar is wellicht ontoereikend. *Human Resources Management* of andere vormen van participatief management proberen bovendien de vakbonden op het bedrijfsniveau te *counteren*. Tot slot verhoogt ook het toene-

mende aantal collectieve arbeidsovereenkomsten op ondernemingsniveau de kosten. Deze stijgende kosten en dalende inkomsten hebben hun gevolgen voor de vakbondsstructuur: het ACV tendeert naar steeds minder, maar grotere centrales.

VAKBONDSCONCENTRATIE DOOR MINDER CENTRALES

In 1950 telt het ACV vijftien centrales. Dit aantal neemt nagenoeg voortdurend toe in de daaropvolgende decennia. In 1990 zijn er dan

Kurt Vandaele

Wil het ACV blijvend politieke invloed uitoefenen, dient het op zoek te gaan naar een substantiële groei in de nieuwe dienstensectoren.

”

ook vierentwintig centrales, vooral ook omdat verschillende (onderwijs)centrales zich hebben aangepast aan de federale staatsstructuur. Zo splitsen het *(Algemeen) Christelijk Onderwijsverbond* (COV) en de *Fédération des Instituteurs Chrétiens* (FIC) zich op. Andere onderwijscentrales volgen dit voorbeeld en splitsen zich ook op langs de communautaire grenzen. De *Christelijke Centrale van het Personeel uit het Vrij Middel- en Normale Onderwijs* (CPVO) en de *Christelijke Centrale van het Personeel bij het Technisch Onderwijs* (CCPTO) zijn bijvoorbeeld niet langer unitair samengesteld. Nieuwe centrales worden daarom opgericht: het *Christelijke Verbond van het Vrij Middel- en Normaal Onderwijs* (CVMNO) en de *Christelijke Unie van Personeelsleden bij het Rijksonderwijs* (CURO) langs Vlaamse zijde en de *Centrale Chrétienne du Personnel de l'Enseignement Technique* (CCPET), de *Centrale Chrétienne de l'Enseignement Moyen et Normal Libre* (CEMNL) en de *Union Chrétien des membres du Personnel de l'Enseignement* (UCEO) langs Waalse zijde. Tot slot wordt in 1990 een nieuwe Waalse jongerenorganisatie opgericht: *Mouvement étudiants*. Nog in dat

zelfde jaar starten echter gesprekken tussen de Vlaamse onderwijscentrales om een fusie aan te gaan. De jaren negentig zijn dan ook het decennium waarin het aantal ACV-centrales vrij drastisch afneemt. Zo herenigt het *Groupement National des Cadres* (GNC) zich in 1992 weer met de Waalse bediendecentrale *Centrale Nationale des Employés* (CNE), waar het zich in 1977 van had afgescheurd. Door het samengaan van drie Vlaamse onderwijscentrales (CCPTO, CVMNO en CURO) ontstaat op 1 juni 1993 bovendien de *Christelijke Onderwijs Centrale* (COC). Een jaar later houdt de *Vakschool Antwerpen*, bestaande uit leerlingen van de beroepsschool van de dominicanen, op te bestaan. Op 24 oktober 1998 smelten ten slotte de *Christelijke Centrale van de Houtbewerkeren en Bouwvakarbeiders* (CCHB) en de *Christelijke Centrale van Diverse Industrieën* (CCDI) samen tot *Bouw en Industrie*.

Ook in het begin van de eenentwintigste eeuw lijkt de fusiegolf nog niet tot haar eind te zijn gekomen. Op 1 april 2001 fusioneert de *Christelijke Vakbond van Communicatiemiddelen en Cultuur* (CVCC) met de *Christelijke*

Tabel 1 – Spreiding ACV-centrales, 1950-2003

Aantal leden	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003
<1.000	-	-	1	1	3	2	1
1.000-5.000	1	2	2	1	4	1	1
5.000-10.000	3	3	3	2	2	2	2
10.000-50.000	8	8	8	8	7	6	4
50.000-100.000	3	2	2	3	4	2	3
100.000-250.000	-	2	3	4	4	6	5
>250.000	-	-	-	-	-	-	1
Totaal	15	17	19	19	24	19	17

Bron: 1950-1990: Ebbinghaus e.a. (2000); 2000-2003: Kennisgeving aan auteur door het ACV. Gecorrigeerde ledencijfers.

Vervoerarbeiders en Diamantbewerks (CVD), waardoor een nieuwe centrale, *Transport en Communicatie* ofwel *Transcom*, het levenslicht ziet. Zij verdedigt zowel de belangen van werknemers in de overheidsbedrijven als die van in de privé-ondernemingen. In datzelfde jaar wordt de weinig succesvolle *Mouvement étudiants* opgedoekt en gaan de leden op in *Ticket Jeunes*, de Waalse tegenhanger van de succesvolle Vlaamse jongerenorganisatie *Enter*.

De nieuwe centrales *Bouw en Industrie* en *Transcom* duiden erop dat de vakbondsconcentratie veeleer wordt aangespoord door een economische logica, die eigen is aan elke dienstverlenende organisatie, dan door een sectorale logica. Ledenexpansie is immers heel moeilijk geworden in sommige industriële sectoren. De ledenmarkt is er zo goed als verzadigd en door de deïndustrialisatie is er verdere inkrimping. Door fusies kunnen vakbonden, actief in de secundaire sector, echter een graantje meepikken van (potentiële) ledenwinsten in de tertiaire sector. Door via (defensieve) vakbondsfusies schaalvoordelen te creëren, wordt met andere woorden geprobeerd een oplossing te vinden voor een krimpend financieel draagvlak, om toch te beantwoorden aan de verwachtingen van een kritisch vakbondscliënteel. De stijgende kosten, waarvan de personeelskosten de belangrijkste zijn, en de dalende inkomsten moedigen

het ACV aan tot het terugdringen van de kosten via fusies van centrales. Interne homogeniteit wijkt zo voor schaalvergroting. Als gevolg van de kapitalistische ontwikkeling verschuiven de syndicale grenzen steeds weer. Door de privatisering, maar ook door de deïndustrialisatie, wordt de basis voor de syndicale afbakening,

het eigenaarschap en de sector steeds diffuser. Hierdoor vallen oude syndicale bastions uiteen en vervagen de grenzen tussen arbeiders en bedienden. Daarom ook is het onderscheid tussen de werknemersstatuten achterhaald. Het afsluiten van samenwerkingsverbanden door verwante centrales kan wellicht tot beter en efficiënter vakbondswerk leiden.

Hoewel er al precedents waren in het voorgaande decennium, wordt in 2002 voor het eerst in 82 jaar, de grens tussen de werknemersstatuten in het ACV echt doorbroken. De *Landelijke Bedienden Centrale* en het *Nationaal Verbond voor Kaderpersoneel* (LBC-NVK) nemen daarbij taken én leden over van de sterk heterogeen samengestelde arbeiderscentrale *Voeding en Diensten* (CCVD) in de non-profit(secto)r. Omgekeerd gebeurt hetzelfde in de horeca. In eerste instantie beperkt het CNE zich tot het overhevelen van syndicale verantwoordelijkheden, maar later volgen er ook ledengroepen. In het voorjaar van 2003 worden ook andere centrales (COV, COC en Energie & Chemie) betrokken bij een

overheveling van ledengroepen en syndicale verantwoordelijkheden. De bedoeling is om zoveel mogelijk syndicale overlappingsen te voorkomen. Eind 2004 beslist het prille *Transcom* bovendien om via een federatie structureel samen te werken met LBC-NVK en CNE wat betreft de belangenverdediging van hun leden in

ex-overheidsbedrijven, de mediawereld of de logistieke sector. Vooralsnog blijven fusies of de uitwisseling van leden tussen *Transcom* en de bediendecentrales uit. Tot slot kondigen de Franstalige onderwijscentrales op het ACV-congres over *Het juiste inkomen* (17 tot 19 oktober 2002) een samenwerkingsstructuur aan die later ook effectief

Kurt Vandaele

Een mogelijke volgende stakingsgolf zal in sterkere mate uitgaan van de bedienden, inbegrepen de werknemers uit de semi-publieke diensten. ”

in werking treedt.⁽⁴⁾ Een dergelijk voorstel tot integratie van de Vlaamse onderwijscentrales is voorlopig afgewezen op het congres van het *Christelijk Onderwijzersverbond*. Tot nader order blijft het ACV dus zitten met een versnipperd aantal centrales in de onderwijssector, die bovendien nog eens communautair is opgedeeld. In 2004 bestaat het ACV uiteindelijk uit vijftien centrales, *Sporta* en de jongerenorganisatie *Enter*.

LEDENCONCENTRATIE DOOR GROTERE CENTRALES

In het ACV hebben de drie grootste centrales in 1950 een aandeel van 49,1%. Het zijn de *Christelijke Centrale der Textiel- en Kleding Bewerker van België* (CCTKB), de *Christelijke Centrale van de Houtbewerker en Bouwvakarbeiders* (CCHB) en de *Christelijke Centrale der Metaalbewerker van België* (CCMB). In 2003 is dit aandeel lichtjes gedaald tot 47,1%. De samenstelling van de topdrie is echter gewijzigd. De *Landelijke Bedienden Centrale* en het *Nationaal Verbond voor Kaderpersoneel* (LBC-NVK) nemen nu de eerste plaats in, gevolgd door *Bouw en Industrie*

en de centrale *Voeding en Diensten* (CCVD). Hun uiteenlopende samenstelling illustreert dat homogene centrales hun dominantie verloren hebben. Dat de LBC-NVK de grootste centrale is, maakt bovendien duidelijk dat de arbeiderscentrales aan invloed verliezen.

Uit tabel 2 blijkt dat steeds grotere centrales het vakbondslidmaatschap domineren. In 2001 doorbreekt de LBC-NVK voor het eerst de grens van 250.000 leden. Daarnaast hebben vijf andere centrales meer dan 100.000 aangesloten. Ze staan daarmee in voor bijna 60% van het globale ledenaantal. Toch blijven er tussen de centrales nog grote verschillen. Zo verhoudt bijvoorbeeld de onderwijscentrale *Fédération des Instituteurs Chrétien* (FIC) zich tot de LBC-NVK met meer dan één op zestien. Hoe dan ook, de afname van het totale aantal centrales en de leden-groei veroorzaken een toename van de gemiddelde grootte per centrale: van 31.436 leden per centrale in 1950 naar 100.975 in 2003. Tegelijkertijd tenderen de grote centrales naar een proportioneel sterker groei-ritme dan de kleine. Hierdoor worden de leden schuin verdeeld over de centrales.

Tabel 2 – Aandeel ACV-lidmaatschap (%), 1950-2003

Aantal leden	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003
<1.000	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.000-5.000	0,6	0,7	0,2	0,9	0,2	0,2	0,2
5.000-10.000	5,3	4,0	3,2	1,0	1,1	1,2	1,2
10.000-50.000	45,0	39,5	30,7	19,0	15,4	12,7	8,1
50.000-100.000	49,1	21,9	18,0	18,9	26,9	9,0	13,1
100.000-250.000	-	33,9	47,4	60,9	55,7	76,9	59,3
>250.000	-	-	-	-	-	-	18,3
Totaal	100	100	100	100	100	100	100

Bron: 1950-1990: Ebbinghaus e.a. (2000); 2000-2003: Kennisgeving aan auteur door het ACV. Gecorrigeerde ledencijfers. Eigen berekening.

REPRESENTATIVITEIT ALS OUD VRAAGSTUK

De wijzigingen in de vakbondsstructuur bieden geen garanties voor een vernieuwde legitimiteit van het ACV, laat staan dat ze de mondialisering, europeanisering of deïndustrialisatie kunnen omkeren. De nieuwe dienstensectoren vragen een gedifferentieerde aanpak van ledenwerving en -participatie. Werknemers uit bijvoorbeeld de ICT-sector moeten op een andere manier tot vakbondstoetreding worden aangespoord dan (deeltijdse) werknemers in belcentrales, fastfoodketens of schoonmaakbedrijven. De heterogeniteit en de concurrentie tussen de werknemers zijn echter niet nieuw: ze zijn veeleer constanten in de vakbondsgeschiedenis. Telkens weer moet de vakbeweging collectieve identiteiten in het leven roepen om een zekere mate van eenheid te bewaren. Als het ACV er echter niet in zou slagen deze nieuwe categorieën van werknemers aan te spreken, betekent dit een verlies aan representativiteit en finaal aan politieke legitimiteit en invloed.

Wil het ACV blijvend politieke invloed uitoefenen, dan zal het verlies aan representativiteit duidelijk gekeerd moeten worden door een substantiële groei in de nieuwe dienstensectoren. Het is een probleem dat al vaker opdook in de geschiedenis van de vakbeweging en het ACV. Hoewel het verleden geen pasklare antwoorden biedt, kan het niettemin een bron van inspiratie en historische ervaring zijn om het huidige representativiteitsvraagstuk in perspectief te plaatsen. Hier rijst dus de vraag naar het ACV-lidmaatschap en de ontwikkeling ervan in de tijd. Om na te gaan of de aard en het tempo van de ACV-ledenevolutie historisch varieert, is het

nuttig perioden te onderscheiden. Een dergelijke oefening kan gebeuren door middel van de lange-golventheorie. Om minstens twee redenen komt die daarvoor in aanmerking.

In de eerste plaats is deze theorie minstens een heuristisch hulpmiddel: zij helpt de historische feitenchaos te beschrijven en te ordenen. Ze onderkent, op basis van de internationale groothandelsprijzen, lange golven in de wereld-economie die 48 tot 60 jaar duren. Iedere lange golf bestaat uit drie fasen. Om te begin-

nen, een opgaande fase: een periode van langdurige economische groei. Vervolgens, een neergaande fase: een periode waarin de economische groei trager of wisselvalliger verloopt of stagneert. Beide fasen dienen dus in relatieve zin begrepen te worden. De overgang van de ene naar de andere vergt tenslotte enige tijd. Daarom moet ook een transitiefase onderkend worden.

In combinatie met mobilisatiemodellen voorspelt de lange-golventheorie bovendien een empirische associatie tussen de lange golven en de vakbondsledenontwikkeling. De redenering luidt als volgt. Tijdens de opgaande fase wint de vakbeweging aan macht, waardoor haar eisen ingewilligd kunnen worden. Hierdoor kan er zich een gestage ledenwinst voordoen. Werknemers hopen immers een graantje mee te pikken van de syndicale verworvenheden. In de neergaande fase zal de vakbeweging haar verworven machtspositie (gedeeltelijk) verliezen, waardoor leden ontgoocheld afhaken. De overgangsfase gaat gepaard met een internationale stakingsgolf waarin werknemers dan massaal toetreden tot de vakbeweging. Maar, klopt dit plaatje ook voor de Belgische vakbondsledenbeweging en het ACV?

Kurt Vandaele

Vakbonden kunnen leren, zich heroriënteren en zich bijgevolg aanpassen aan nieuwe uitdagingen.

”

PENDULEKARAKTER VAN BELGISCHE SYNDICALISATIEGRAAD

Uit tabel 3 kan worden afgeleid dat het empirische beeld in overeenstemming is met de verwachtingen.⁽⁵⁾ In relatieve termen betekent dit dat de brutosyndicalisatiegraad versneld toeneemt tijdens een stakingsgolf, gematigd stijgt gedurende een opgaande fase en stabiliseert of daalt in de neergaande fase.⁽⁶⁾

In de opgaande fase van 1894-1909 neemt de brutosyndicalisatiegraad jaarlijks gemiddeld toe met 0,40%. Tijdens de stakingsgolf voor en na de Eerste Wereldoorlog groeit de brutosyndicalisatiegraad jaarlijks met gemiddeld 5,40%. De neergaande fase die zich inzet na de *Groote Oorlog* betekent dat de brutosyndicalisatiegraad jaarlijks met gemiddeld 0,13% afneemt. De lagere mobilisatiekosten voor de vakbeweging, onder andere door de erkenning ervan, kunnen verklaren waarom het jaarlijkse gemiddelde hoger is in de opgaande fase van 1949-1967 dan in die van 1894-1909. Ook de neergaande fase van 1921-1934 verschilt duidelijk met die van na de Tweede Wereldoorlog. In deze laatste fase is veeleer sprake van een

verminderde groei dan van een achteruitgang in de brutosyndicalisatiegraad, zoals dat wel het geval is in de neergaande fase van 1921-1934. De verbreide erkenning van de vakbeweging na WO II kan dit verklaren. Die mildert immers de impact van de macro-economische omgeving op de ledenevolutie.

In het bijzonder de inschakeling van de vakbeweging in de uitvoeringsstaken van de welvaartsstaat kan dit duidelijk maken. Doordat de Belgische vakbonden bijna het monopolie hebben verworven op de uitbetaling van de werkloosheidsuitkering, blijven aangesloten werklozen lid en treden diegenen die vrezen hun job te verliezen tot de vakbond toe. Wanneer echter, via de nettosyndicalisatiegraad, rekening gehouden wordt met de werkloze en niet-actieve vakbondsleden op de arbeidsmarkt, dan blijkt het aantal aangeslotenen niet meer te stijgen in de neergaande fase van 1975-1989. Daarnaast heeft ook de naoorlogse stakingsgolf niet meer eenzelfde impact als de vorige stakingsgolven. De economische, politieke en sociale ontreddeering als gevolg van de twee wereldoorlogen kan dit in grote mate verklaren.

Tabel 3 – Vakbondslidmaatschap tijdens lange golven en stakingsgolven, 1894-1989

Periode	Karakter	Syndicalisatiegraad*		ACV-lidmaatschap (x 1.000)*
		Bruto	Netto	
1894-1909	Opgaande fase	0,40 ^a	-	5,07 ^b
1910-1920 ^c	Stakingsgolf	5,40	-	34,16
1921-1934	Neergaande fase	-0,13	-	10,00
1935-1948 ^d	Stakingsgolf	4,19	-	49,40
1949-1967	Opgaande fase	0,79	-0,04 ^e	18,87
1968-1974	Stakingsgolf	1,46	1,13	30,80
1975-1989	Neergaande fase	0,44	-0,01	17,71

Bron: Vandaele (2004). *Gemiddelde van de absolute jaarlijkse verandering in het vakbondslidmaatschap. Data ontbreken voor ^a1894-1897, ^b1894-1901, ^c1915-1918, ^d1940-1944; ^e1949-1959.

Daarnaast is de vakbondsledenmarkt in de naoorlogse stakingsgolf al voor een deel verzadigd. Hierdoor neemt het pendulekarakter van de vakbondsledenevolutie af. Door de al hoge syndicalisatiegraad in België wordt het met andere woorden steeds moeilijker om nieuwe leden te werven.

NAOORLOGSE ACV-LEDENEVOLUTIE ANDERS BEKEKEN

De ACV-ledenevolutie wordt te vaak voorgesteld als een te lineaire ontwikkeling. Het empirische beeld in tabel 3 duidt er echter op dat *ups* en *downs* de evolutie terzake typeren. De op- en neergaande fase betekenen respectievelijk een stijging en een vertraagde groei voor de ACV-ledenbeweging, en tijdens de stakingsgolven stromen de leden massaal toe. Wat de motieven van de stakende werknemers zijn om zich aan te sluiten bij de christelijke confederatie is niet duidelijk en vergt meer onderzoek. Enerzijds kan toetreding aantonen dat werknemers het ACV niet alleen opvatten als een diensten-, maar ook als een strijdorganisatie. Anderzijds kan aansluiting er net op wijzen dat werknemers een einde willen maken aan de stakingsgolf door zich aan te sluiten bij het ACV omdat deze confederatie een minder radicale koers voorstaat.

Dit laatste kan in elk geval het welslagen van het ACV onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog gedeeltelijk verklaren wanneer de meer gematigde, vooral Vlaamse, arbeiders toetreden tot de christelijke bonden. De Leuvense historicus Pasture schrijft hierover: "Twee verschillende aspecten versterken (...) elkaar: de christelijke dimensie, zowel in religieuze als in sociale zin, en het Vlaamse karakter. In het

gewelddadige naoorlogse politieke klimaat werd de keuze voor ziekenfonds of vakbond in grote mate mee bepaald door de politiek-ideologische tegenstelling. Voor wie zich Vlaming voelde, en na de bevrijding tegen de straatteur en vervolgens tegen een harde repressie en epuratie gekant was of de terugkeer van de koning wilde (...), was het moeilijk om zich bij

de socialisten aan te sluiten."⁽⁷⁾ In het ABVV heersten direct na de Tweede Wereldoorlog bovendien nog steeds spanningen tussen de reformistische vleugel en de meer revolutionaire strekkingen. De uitbouw van het sociale overleg lag ten slotte meer in de lijn van de corporatieve opvattingen

die het ACV daarover had, dan in die van de denkbeelden die de socialistische vakbeweging voorstond. Maar wat ook het motief van werknemers is om zich bij het ACV aan te sluiten, feit is dat ook deze confederatie er tijdens stakingsgolven met reuzensprongen op vooruitgaat.

In tegenstelling met wat globaal gebeurt, is er voor het ACV in de neergaande fasen veeleer sprake van een bescheiden ledengroei dan van een -achteruitgang. De economische, geografische en sociologische kenmerken van de werkloosheid, maar ook ideologische redenen, kunnen dit verklaren voor het interbellum. Precies die sectoren, gebieden en sociologische groepen waar het ACV traditioneel sterk staat, worden dan door werkloosheid getroffen. In tegenstelling tot de socialistische vakbeweging, heeft het ACV er – ideologisch gezien – bovendien weinig moeite mee dat de overheid de werkloosheidsfondsen van de vakbonden subsidieert. Terwijl de socialistische tegenhanger er theoretisch mee worstelt, past dit 'Gentse systeem' uitstekend in het subsidiariteitsprincipe van de christen-

Kurt Vandaele

Ondanks het hoge ledenaantal, hebben ook de Belgische vakbonden aan (offensieve) daadkracht verloren.

”

Tabel 4 – Gemiddelde absolute groei in ACV-lidmaatschap per beroepscategorie, 1947-1989

Periode	Arbeiders	Bedienden	Ambtenaren
1949-1967	13,69	2,44	4,99
1968-1974	16,30	10,29	6,49
1975-1989	6,05	8,81	4,11

Bron: Vandaele (2004).

democratie. Om al die redenen treden werklozen in het interbellum veeleer toe tot het ACV dan tot zijn socialistische tegenhanger.

Doordat het organisatienetwerk van de zuilen versterkt uit de Tweede Wereldoorlog komt, wordt het subsidiariteitsprincipe verder aangehouden. De strategie van onderaanneming, waardoor tal van maatschappelijke activiteiten aan het particuliere initiatief van de zuilen worden toevertrouwd, laat het ACV toe zich te professionaliseren en de dienstverlening uit te breiden. Via de zuilsubsidierende verzorgingsstaat kan het ACV de goederen en diensten leveren die de leden verwachten. In de neergaande fase van 1975-1989 boekt het ACV bijna een even grote ledenwinst als in de opgaande fase van 1949-1967. Uit tabel 4 blijkt echter dat deze aangroei niet voor iedere beroepscategorie gelijk is.⁽⁸⁾ Het aantal aangesloten ambtenaren, maar vooral het aantal aangesloten arbeiders, bij het ACV stagneert.

Daartegenover treden in de neergaande fase meer bedienden toe tot het ACV dan in de opgaande fase. Dit is niet in tegenspraak met de hypothesen uit de lange-golventheorie: op een geaggregeerd niveau wordt immers voldaan aan deze hypothesen. Deze schijnbare onenigheid weerspiegelt de structurele verschuiving in de afhankelijke beroepsbevolking en het toenemende belang van de bedienden

daarin. Dit voedt de gedachte dat een mogelijke volgende stakingsgolf in sterkere mate zal uitgaan van de bedienden, inbegrepen de werknemers uit de semi-publieke diensten. Door privatiseringen, samen met liberalisering, decentralisatie en een nieuwe managementstijl, is de openbare sector immers steeds meer op dezelfde leest geschoeid als de privé. Het is dan ook geen toeval dat op de Vlaamse ACV-dagen van april 2005 aandacht uitging naar de toekomst van de openbare sector. Uit een analyse van de uitbetaalde ACV-stakingsvergoedingen blijkt alvast dat die substantieel vaker uitbetaald worden aan de diverse centrales van de openbare diensten en onderwijs en de centrale van voeding en diensten.⁽⁹⁾ Vermeldenswaard is dat deze laatste gedomineerd wordt door jongeren, vrouwen en allochtonen, die meestal deeltijds werken in vooral kleine ondernemingen. Blijkbaar staan dergelijke demografische en industriële kenmerken het gebruik van het stakingswapen niet per definitie in de weg.

SLOTBESCHOUWING

In relatieve termen uitgedrukt, is de Belgische syndicalisatiegraad een uitzondering op de haast algemene vakbondsledenachteruitgang van de laatste twee decennia in West-Europa. Minstens de helft van de afhankelijke beroepsbevolking in België is lid van een vakbond. Enkel Denemarken en de Scandinavische lan-

den doen beter. Als antwoord op stakingsgolven en door openingen in de politieke mogelijkhedenstructuur heeft de Belgische vakbeweging, historisch gezien, een specifieke machtspositie verworven waardoor zij, via de zuilsubsiërende verzorgingsstaat, de diensten en goederen kan garanderen die de vakbondsleden verwachten. Door bijvoorbeeld de werkloosheidsvergoeding uit te betalen, hebben de vakbonden een zekere rol kunnen behouden in de werkloosheidsverzekering, ondanks de verplichting ervan na de Tweede Wereldoorlog. De uitbetaling van de werkloosheidsvergoeding door de vakbonden is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde om een hoge syndicalisatiegraad te bereiken. In combinatie met haar aanwezigheid op de werkvloer draagt de erkenning van de vakbeweging op de verschillende overlegniveaus verder bij tot de hoge syndicalisatiegraad.

In vergelijkend perspectief levert bovenstaande schets een positief beeld op van de Belgische vakbonden. Niettemin hebben ook zij aan (offensieve) daadkracht verloren, ondanks het hoge ledenaantal. Een analyse van de leden-samenstelling van het ACV toont aan waarom dit zo is: het aantal werkloze en niet-actieve leden op de arbeidsmarkt maakt er een aanzienlijk deel van uit. Het noopt tot sombere toekomstvoorspellingen over de vakbeweging. Impliciet of expliciet zijn dergelijke voorspellingen gebaseerd op de veronderstelling dat de huidige uitdagingen uniek zijn. Maar verscheidene ervan, zoals ondermeer de mondialisering, maken eenvoudigweg deel uit van de *recurrente* dynamiek van het kapitalisme. De lange-golventheorie plaatst de recente uitdagingen voor de vakbeweging in een ander daglicht.

Historisch gezien, verloopt de herconfiguratie van de vakbeweging - als antwoord op de ontwikkelingen binnen het kapitalisme - altijd enigszins vertraagd. Precies in die zin moeten de fusies van diverse ACV-centrales in de afgelopen jaren, die leiden tot schaalvergroting, geïnterpreteerd worden.

Met uitzondering van de vakbonden in Frankrijk, Griekenland, Portugal en Spanje, die sterk ideologisch gefragmenteerd zijn, doet deze schaalvergroting zich overal in West-Europa voor.⁽¹⁰⁾ En dus ook bij het ABVV.⁽¹¹⁾ Deze fusies kaderen in een nieuwe configuratie van de vakbeweging. Deze laatste lijkt er zich daarbij op voor te bereiden om de werknemers uit de dienstensectoren in de nieuwe structuren op te vangen. Het verleden toont immers aan dat de ledenwerving ongelijkmatig verloopt: *blues* en *swing* wisselen elkaar af.

Kurt Vandaele

Het ACV tendeert naar steeds minder, maar grotere centrales.

”

BIBLIOGRAFIE

- BERKOWITZ, M., The economics of trade union organization and administration. In: *Industrial and Labor Relations Review*, 7, 1954, 4, pp. 575-592.
- EBBINGHAUS, B., The changing union and bargaining landscape. Union concentration and collective bargaining trends. In: *Industrial Relations Journal*, 35, 2004, 6, pp. 574-587.
- EBBINGHAUS, B., VISSER, J., PASTURE, P. e.a., Belgium. In: EBBINGHAUS, B., VISSER, J. (eds.), *Trade unions in Western Europe since 1945*. Basingstoke, Macmillan, 2000, pp. 111-155.
- KELLY, J., *Rethinking industrial relations. Mobilization, collectivism and long waves*. London, New York, Routledge, 1998, 177 p.
- MARTENS, A., Het arbeidsprotest gebreideld? Kwantitatieve analyse van de stakings-

vergoedingen uitbetaald door de ACV-Centrale Weerstandskas tijdens de periode 1948-1997 (een halve eeuw Centrale Weerstandskas). In: *Tijdschrift voor Sociologie*, 20, 1999, 2, pp. 99-147.

• PASTURE, P., *Kerk, politiek en sociale actie. De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België 1944-1975*. Leuven, Garant, 1992, 502 p.

• PASTURE, P., MAMPUYS, J., *In de ban van het getal. Ledenanalyse van het ACV 1900-1990*. Leuven, Hoger Instituut Voor de Arbeid, 1990, 279 p.

• STREECK, W., VISSER, J., The rise of the conglomerate union. In: *European Journal of Industrial Relations*, 3, 1997, 3, pp. 305-332.

• VANDAELE, K., Het stijgende ACV-ledenaantal in de jaren negentig... en hoe cijfers niet alles vertellen. Een politicologische benadering. In: *De gids op maatschappelijk gebied*, 93, 2002, 9, pp. 4-14.

• VANDAELE, K., *'In het getal ligt onze macht'. Een politiek-wetenschappelijke analyse van de vakbondsledenevolutie in België, 1898-1995*. Gent, Universiteit Gent, Vakgroep Politieke Wetenschappen, 2004, twee delen.

• VANDAELE, K., Het einde van de fordistische vakbeweging. Over de nieuwe grote transformatie, de arbeidersklasse in verandering en het ABVV van vandaag en morgen. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 39, 2005, 1, pp. 10-18.

• VANTHEMSCHE, G., *De werkloosheid in België, 1929-1940*. Berchem, EPO, 1989, 332 p.

KORT

Het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) telt vandaag een recordaantal leden. Maar, meer dan één derde van het ACV-ledenbestand is ook werkloos of niet actief op de arbeidsmarkt. Dit en de mondialisering, europeanisering en deïndustrialisatie nopen sommigen tot sombere toekomstvoorspellingen. De lange-golventheorie plaatst de uitdagingen echter in een ander daglicht. Op basis van deze theorie blijkt dat werknemers massaal tot het ACV toetreden tijdens stakingsgolven. De ACV-ledenevolutie kent daarom geen lineaire ontwikkeling. Ze wordt gekenmerkt door *ups* en *downs*, waarbij het ACV zich telkens herconfigureert. Precies in deze zin moeten ook de recente fusies van verscheidene ACV-centrales begrepen worden. Aangespoord door een economische logica tendeeft het ACV naar steeds minder, maar grotere centrales. Het ACV lijkt zich daarbij op te maken om nieuwe categorieën van werknemers op te vangen bij een mogelijk volgende stakingsgolf.

(1) Dit houdt echter niet in dat vakbonden zich telkens weer onoverkomelijk (zullen) aanpassen.

(2) BERKOWITZ, M., The economics of trade union organization and administration. In: *Industrial and Labor Relations Review*, 7, 1954, 4, pp. 575-592.

(3) Zie VANDAELE, K., Het stijgende ACV-ledenaantal in de jaren negentig... en hoe cijfers niet alles vertellen. Een politicologische benadering. In: *De gids op maatschappelijk gebied*, 93, 2002, 9, pp. 4-14.

(4) Een samenwerkingsverband dat alle centrales in de openbare diensten verenigt, bestaat al. De *Federatie van de Christelijke Syndicaten van de Openbare Diensten* (FCSOD), opgericht in 1947, bestaat uit CCOD, CCPET, CEMNL, COC, COV, FIC, UCEO en Transcom.

(5) Omdat we niet over de evolutie van de internationale groothandelsprizen na 1989 beschikken, eindigt de oefening in dat jaar. We gaan ook voorbij aan de 'Belgische' stakingsgolven en concentreren ons op de 'internationale'. Het Belgische stakingspatroon vertoont grote gelijkenissen met de internationale stakingsgolven.

(6) De brutosyndicalisatiegraad houdt rekening met alle vakbondsleden in de teller. De nettosyndicalisatiegraad maakt abstractie van de werkloze en niet-actieve leden op de arbeidsmarkt.

(7) PASTURE, P., *Kerk, politiek en sociale actie. De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België 1944-1975*. Leuven, Garant, 1992, p. 400.

(8) Een uitsplitsing naar beroeps categorieën is niet mogelijk voor de periode vóór de Tweede Wereldoorlog.

(9) MARTENS, A., Het arbeidsprotest gebreideld? Kwantitatieve analyse van de stakingsvergoedingen uitbetaald door de ACV-Centrale Weerstandskas tijdens de periode 1948-1997 (een halve eeuw Centrale Weerstandskas). In: *Tijdschrift voor Sociologie*, 20, 1999, 2, pp. 99-147.

(10) EBBINGHAUS, B., The changing union and bargaining landscape. Union concentration and collective bargaining trends. In: *Industrial Relations Journal*, 35, 2004, 6, pp. 574-587.

(11) VANDAELE, K., Het einde van de fordistische vakbeweging. Over de nieuwe grote transformatie, de arbeidersklasse in verandering en het ABVV van vandaag en morgen. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 39, 2005, 1, pp. 10-18.